

The machine-building sector is an important and integral component of the Ukrainian economy. The effectiveness of the functioning of the mechanical engineering enterprises largely determines the production potential of the country, as it is a system-forming sector of the domestic economy.

The machine building industry of Ukraine occupies 16,96 % in 2014 in industry, in 2015 it is 16,86 %, in 2016 it will be 17,09 %. In Poland, the share of machine building in industry in 2014 is 16,95 % in 2014 and 17,07 % in 2015. The number of full-time employees working in the machine-building industry in Ukraine and Poland is similar.

Thus, a considerable number of workers with a significant share of highly educated specialists are employed in machine building. Indicators of the number of staff employed in engineering in Ukraine and Poland have similar indicators. In Ukraine's machine-building industry, the spent working time fund is lower than in industry. There is a tendency to increase the cost of personnel for industry and machine building in general.

Key words: accounting number, corporation, business, evaluation, fund of working time.

Стаття надійшла в редакцію 16.12.2017 р.

УДК 339.924

Надія Кривенко,

старший науковий співробітник відділу економіки
аграрного виробництва та міжнародної інтеграції,
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»,
E-mail: kryvenn@ukr.net

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-01-41-48>

Розвиток міжнародної економічної інтеграції

Проаналізовано розвиток міжнародної економічної інтеграції (МЕІ) з урахуванням об'єднання ринків країн протягом кількох століть на різних континентах. Виявлено позитивні наслідки перших окремих торговельно-економічних об'єднань та їх вплив на подальший розвиток інтеграційних процесів. Підтверджено поглиблення МЕІ. Аналіз хвиль інтеграції ХХ ст. засвідчує зростання кількості угруповань, причому й між країнами різного рівня економічного розвитку, розширення кола питань, які охоплюють угоди, збільшення двосторонніх угод про вільну торгівлю, зокрема між державами різних регіонів та ін. Розглянено особливості преференційних правил і доцільність їх застосування. Обґрунтовано значний вплив МЕІ та необхідність урахування активізації інтеграції великих країн, які розвиваються, зокрема їх вихід на ринки інших країн.

Ключові слова: міжнародна економічна інтеграція, розвиток, тенденції, регіональна торговельна угода, інтеграційне угруповання.

Постановка наукової проблеми та її значення. Протягом останніх десятиліть спостерігаємо значний розвиток МЕІ, яка охоплює практично всі країни, котрі одночасно можуть бути членами кількох угруповань. Створюються торговельно-економічні об'єднання, для яких уже на початкових етапах характерна не лише лібералізація торгівлі, вплив МЕІ збільшується. Хоча кількість інтеграційних угруповань нараховує сотні й продовжує зростати, далеко не всі досягли високого рівня розвитку, що підтверджує вагоме значення вивчення МЕІ, зокрема для їх ефективного розвитку.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Питання розвитку МЕІ досліджено в працях А.Поручника, А.Спартака, В.Шерова-Ігнатєва, Д.Лук'яненка, К.Мурадова, О.Булатової, Ю.Шишкова, Я.Столярчук, та ін. У них розглянуто питання розвитку й міжнародно-правового регулювання МЕІ, регіональних торговельних угод та ін., що підтверджує доцільність продовження досліджень з урахуванням подальших змін.

Мета й завдання статті – дослідити розвиток МЕІ й виявити особливості, характерні для конкретних періодів, зокрема останніх десятиліть.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Зростання кількості та розширення інтеграційних угруповань стимулювали нові країни до участі в МЕІ. До речі А.Спартак зазначає: «По фактическому охвату стран и регионов, отраслей и секторов хозяйства, глубине влияния на взаимодействующие экономики региональная экономическая интеграция сама стала глобальным явлением. Она оказывает системное влияние на ход глобализации и справедливо

pretenduet na самое серьезное к себе отношении» [1, с. 3]. Це підтверджує важливість дослідження розвитку МЕІ. Зокрема, Р. Болдуін зазначає, що часто корисним є дослідження історичних прикладів, оскільки вони спрямовують увагу на питання, які можуть виникнути в майбутньому. Причому наголошено на фундаментальній відмінності післявоєнного періоду та 1990-х років [2, с. 14]. Так, експерти СОТ розглядають еволюцію преференційних торговельних угод, торгівлю, причини, наслідки й ін. [3, с. 46–122]. Процеси, подібні на сучасні інтеграційні, здійснювалися ще в XVII–XIX ст., коли після феодалізму почав стверджуватися капіталізм із мануфактурним, і пізніше – машинним виробництвом. Для попередньої епохи феодалізму була властива політична роздробленість на дрібні феоди, при цьому обмежені захисними бар'єрами, безліч локальних ринків приносили прибутки місцевим торговцям та в казну, що обмежувало торгівлю із сусідніми князівствами, заважало конкуренції між виробниками. Монархи, зокрема Англії й Франції, намагались усунути роздробленість, але реальна влада була у феодалів. Для знищення фіскальних та тарифних перешкод довелося переважно вдаватися до позбавлення економічної та політичної автономії феодалів через установаження абсолютистських режимів. Ліквідація феодальної роздробленості в деяких країнах здійснювалася під час національно-визвольної боротьби проти інших держав, зокрема в Італії [4, с. 2–24]. Наведемо приклади об'єднання країн переважно до Другої світової війни (табл.1).

Таблиця 1

Об'єднання країн в «доінтеграційну епоху»*

Період 1	Країна 2	Об'єднання 3	Континент 4
I. Об'єднання локальних ринків у межах великих держав або заново створених неекономічними методами			
XVII ст.	Англія	Із метою усунення внутрішніх тарифних та фіскальних перегородок здійснювалися придушення економічної й політичної автономії феодалів	Європа
2-га пол. XVIII ст.)	Франція та ін. країни		Європа
На поч. XVIII – перш. пол. XIX ст	Італія (складалась із феодально-абсолютистських монархій – Сардинії, герцогств Модени, Парми, Лукки та ін.)	Феодальна роздробленість ліквідується внаслідок національно-визвольної боротьби	Європа
1787 р.	США (колишні британські колонії)	Війна за незалежність привела до об'єднання 13 колишніх колоній у Федерацію США(1787 р.) 1789 р. – прийнято закон про імпорتنі мита для захисту внутрішнього ринку США	Північна Америка
II. Формуванню великої держави передувало об'єднання внутрішніх ринків феодальних князівств у митний союз (МС)			
1834–1871 рр.	Німеччина (МС Zollverein між більш ніж тридцятьма феодальними міні-державами)	МС полегшував усунення торговельних бар'єрів (але локальні економіки й після 1871 р. (рік народження Німецької імперії) залишалися досить роз'єднаними)	Європа
У кінці XIX – на поч. XX ст.	У Південній Африці, де Капська колонія Великобританії в 1889 р. створила МС із Помаранчевою вільною державою та деякими меншими територіями. Було перетворено у домініон Південно-Африканський Союз у 1910 р.	Схоже до МС Zollverein	Африка

1	2	3	4
III. Входження маленьких країни до митного простору більших через МС			
1862 р.	Сан-Маріно та Італія	Входження в митний простір для спрощення організації та утримання відповідних служб, зберігаючи при цьому суверенітет	Європа
1865 р.	Монако та Франція		Європа
1922 р.	Люксембург та Бельгія		Європа
1924 р.	Ліхтенштейн та Швейцарія		Європа
До Другої світової війни	Нараховувалося більше ніж півтора десятків МС		Європа
Після війни	12 із МС пережили війну чи змогли відродитись		Європа

* Г. Хаберлер у 1964 р. оголосив про настання «епохи інтеграції» [4, с. 23].

Джерело: складено автором з використанням [4, с. 23–35]

Тобто з таблиці видно, що об'єднання країн досить відрізнялося, причому простежено застосування й неекономічних методів. При цьому, хоча погляди вчених щодо початку МЕІ відрізняються, усе ж таки те, що 12 МС продовжили функціонувати після Другої світової війни є досить показовим.

Так, А. В. Тимофєєв зазначає, що вже в XVI–XVII ст. спостерігали економічну інтеграцію в Європі. Ще у 1664 р. запропонували створення МС між провінціями Франції, і взагалі, на основі преференційних торговельних угод формувалися колоніальні імперії. Створення МС передувало створенню держав або було його елементом, зокрема в Італії, Німеччині, США [5, с. 58–59]. На думку В. Г. Шерова-Ігнатєва, історія регіональної інтеграції сходить до МС німецьких держав, який із 1818 р. створювався під керівництвом Пруссії й сприяв об'єднанню Німеччини [6, с. 53]. До речі, Ф. Ліст писав, що в XIX ст. вся Німеччина, за винятком Австрії, обох Мекленбургів, Ганноверу, ганзейських міст, приєдналася до одного МС, що знищив внутрішні митниці й установив спільну на кордоні лінію митниць, причому надходження розподілялися між державами пропорційно до кількості до їхнього населення. Тариф насправді був пруським 1818 р., тобто помірним протекціоністським тарифом [7, с. 94]. Варто зазначити, що економічні наслідки перших міжнародних преференційних торговельних угод усвідомлювалися ще у XVIII–XIX ст., зокрема англо-португальського (1703 р.), англо-французького договору (1860 р.), Німецького МС (Zollverein, 1834–1871 pp.) [5, с. 59]. Ф. Ліст стверджує: «Под влиянием этого таможенного союза мануфактурная промышленность, торговля и земледелие германских союзных государств сделали уже громадные успехи» [7, с. 95]. Тобто з цього випливає, що ще в XIX ст. спостерігали позитивні наслідки для країн від об'єднання, причому не лише в торгівлі, а це підтверджує вагомий вплив та значення МЕІ.

Тому й не дивно що у 70–80-ті pp. XIX ст. представники німецької історичної школи (Ф. Ліст, Г. Шмолер, В. Рошер) запропонували теоретичні обґрунтування необхідності економічної інтеграції в країнах з ринковою економікою [8, с. 307]. Тобто питання було актуальним, причому, як видно з наведеного вище, ішлося про необхідність економічної інтеграції.

Водночас думки вчених щодо інтеграції країн у цей період розділяються. Так, наприклад, М. Олсон уважає, що створення з багатьох дрібніших юрисдикцій великої країни включає кожну з трьох фундаментальних рис, які притаманні західноєвропейському спільному ринку: забезпечення можливостей для відносно необмеженого руху капіталу, праці та фірм; передача повноважень приймати хоч деякі важливі економічні рішення на вищій рівень; створення обширної зони, у межах якої складається подоба вільної торгівлі. А. Кенвуд пише про економічну інтеграцію Німеччини через Zollverein, а Ю. Шишкова – що це не впливало суттєво на світову економіку й не означало настання «ери інтеграції», яка розпочалась у серед. XX ст., коли в деяких регіонах світу дозріли техніко-економічні та суспільно-політичні умови, які зробили інтегрування необхідним [4, с. 25–27, 35]. Із наведеного видно, що об'єднання між країнами простежували вже століття тому, причому супроводжувались усуненням торговельних бар'єрів і приводили до позитивних наслідків. Це бачимо на різних континентах, але переважно в Європі, де в подальшому інтеграція й досягла найвищого рівня.

Проте слід зазначити, що європейський досвід формування перших МС (Франція-Монако, 1918 р., Швейцарія-Ліхтенштейн, 1921 р., Бенілюкс, 1944 р.) показує, що держави після проголошення інтеграційного Союзу узгоджують свої внутрішньо- та зовнішньоекономічні інтереси ще протягом 3–5-ти років [9, с. 215]. Також створення у XX ст., 1948 р., МС Бенілюкс стало своєрідною моделлю, яка

засвідчила можливі форми й результати співпраці в економічній сфері між країнами. Основою для створення Європейського економічного співтовариства була концепція МС, яка панувала в 1950-х рр. [5, с. 59], причому нині ЄС є найрозвиненішим інтеграційним угрупованням не лише в Європі, а й у світі.

Варто звернути увагу на високу активність укладання регіональних торговельних угод (РТУ) Ізраїлю, Індії, Китаю, Малайзії, Республіки Кореї, Тайланду, Філіпін та ін. [1, с. 7–8]. В останні роки важливою особливістю міжнародної торговельної політики стало швидке зростання угод про преференційну торгівлю [3, с. 42]. До речі, для кожного періоду були характерні певні особливості, зокрема щодо країн-членів угруповань, торговельної політики та ін.

Так, експерти СОТ виділяють три нові хвилі регіоналізму. Для першої (кінець 1950–1960-ті рр.) характерна Європейська континентальна інтеграція (створення ЄЕС, ЄАВТ), також за прикладом ЄЕС почали інтегруватися країни Африки, Центральної й Південної Америки, хоча реально успіху не досягли [3, с. 52]. В. Г. Шеров-Игнат'єв зазначає, що було принаймі дві хвилі за останні півстоліття в становленні та розвитку регіональної інтеграції, причому перша (1950–1960 рр.) – характеризувалась перевагою інтеграції типу «Південь-Південь» і «Північ-Північ», тобто «горизонтальною» чи «широтною». У 1960-ті рр. країни, які розвиваються об'єднуючись, удавалися до політики колективного імпортозаміщення, долаючи цим вузькість національних ринків, але це не привело до очікуваних результатів через волонтаристський підхід до прийняття рішень, відсутність механізмів контролю за їх реалізацією, а також нестача технологічних й фінансових ресурсів та слабка інфраструктура заважали зацікавленості бізнесу [6, с. 54].

Під час другої хвилі (середина 1980–1990-х рр.) спостерігаємо поглиблення інтеграції в Європі (у середині 80-х рр. приступили до реалізації програми «єдиного ринку»), підписано Маастрихтський договір, ЄС починає укладати двосторонні угоди з країнами Центральної й Східної Європи, які передбачали подальше їх приєднання. У середині 1990-х рр. ЄС уклав низку двосторонніх угод із країнами Близького Сходу (зокрема Ізраїль, Йорданія, Ліван), Північної Африки (Алжир, Єгипет, Марокко, Туніс) із метою формування відкритої торговельної зони подібно до НАФТА. США також почали укладати двосторонні угоди. Держави, які розвиваються (Латинська Америка, Африка, Азія) створювали та зміцнювали інтеграційні угруповання, зокрема MERCOSUR, ECOWAS, SADC, ASEAN й ін. Для останньої хвилі регіоналізму характерне створення угруповань між розвиненими країнами, тими, що розвиваються, а також між державами різних рівнів розвитку; укладання дво-, багатосторонніх та міжрегіональних угод, при цьому угоди охоплюють питання не лише торговельної політики, але й руху капіталу, інтелектуальної власності та ін. [3, с. 52–53]. До речі, друга хвиля інтеграції наступила після паузи 1970-х рр. (пов'язаної зі структурними кризами у світовій економіці). У 1990-ті рр. з'являється нова тенденція до інтеграції типу Північ-Південь (наприклад НАФТА, АТЕС) поряд із розвитком «широтної», також у ці роки угруповання Півдня тимчасово відмовилися від антикапіталістичної риторики, а також пом'якшили чи відмінили обмеження для ТНК. Тенденція до такої інтеграції («меридіональної») на інституційному рівні проявилась у багатьох дво- та кількох багатосторонніх ініціативах, причому найактивнішими виявилися ЄС і США. Перше десятиліття ХХІ ст. характерне появою нових тенденцій МЕІ, які мають деякі ознаки третьої хвилі. Спостерігається новий виток інтеграції типу Південь-Південь, зокрема досить активною є Бразилія, що намагається зміцнити й інституціоналізувати економічні зв'язки з Індією та ПАР; Індія – із Південно-Східною Азією, долаючи орієнтованість на сусідів Південноазійського субконтиненту, тобто великі країни з великими компаніями та розвинутою промисловістю прагнуть до експансії на ринки, які розвиваються. Аналогічні дії, але в більших масштабах властиві для Китаю [6, с. 54–55].

В останні роки значно зросло поширення РТУ, причому новіші переслідують не лише усунення тарифів у межах угруповання. У регіональній інтеграції відзначено нові тенденції, зокрема, по-перше, країни намагаються зробити РТУ основною ціллю торговельної політики, по-друге, РТУ стають складнішими, у багатьох випадках установлюючи регуляційні режими, які виходять за межі багатосторонніх торговельних правил. По-третє, поява торговельних угод між ключовими країнами, які розвиваються, може вказувати на посилення торговельного співробітництва типу «Південь-Південь». По-четверте, РТУ розширюються та консолідуються. Кількість міжрегіональних РТУ зростає – і вони становлять значну частину РТУ. Слід зазначити й про регіональні торговельні блоки, які охоплюють континенти [10, с. 3–4]. Також для останніх часів, особливо кризових років, характерні зростання активності укладання нових РТУ, а також закріплення найвагоміших якісних змін у

регіоналізмі. Зокрема, половина всіх угод, які набули чинності з початку 2008 р. до середини 2010 р., є міжрегіональними, переважно трансконтинентальними, причому найактивнішими були ЄАВТ, ЄС, США, Канада, Мексика, Чилі, країни Східної й Південно-Східної Азії; зростаюча частина нових РТУ припадає на ті, членами яких є інтеграційні угруповання, причому не лише ЄС, ЄАВТ, а також об'єднання країн, які розвиваються – МЕРКОСУР, АСЕАН, Південноафриканський МС й ін. У 2008–2009 рр. з'являються міжблокові та міжрегіональні РТУ – між ЄС і Карибським форумом африканських, карибських та тихоокеанських держав, між ЄАВТ і Південноафриканським МС, ЄАВТ та *Радою співробітництва арабських держав Перської затоки* [1, с. 8, 9]. А. Поручник, Д. Лук'яненко, Я. Столярчук зазначають, що в посткризовий період провідною тенденцією стало зростання конкуренції за перерозподіл ключових сегментів ринку між новими індустріальними й розвиненими країнами та активне долучення до інтеграції перших. У 2007–2010 рр. уклали 59 угод стосовно лібералізації торговельного й інвестиційного режимів, із чого видно, що розвинені країни розглядають як важливий інструмент відновлення економічного зростання та стимулювання ділової активності лібералізації торгівлі та МЕВ і на регіональному, і на глобальному рівнях [11, с. 566]. Спостерігаємо зростання двосторонніх Угод про вільну торгівлю, при цьому новою тенденцією є те, що їх укладають країни, які належать до різних регіонів (Ізраїль-Канада, Японія-Мексика, США-Бахрейн та ін.), хоча більшість таких угод – між країнами одного регіону чи сусідами. Варто звернути увагу, що за участю розвинених держав підписано не менше ніж половину двосторонніх угод [6, с. 57]. При чому одна країна може укласти двосторонні угоди з низкою держав, які також можуть удаватися до аналогічних дій, що й спостерігаємо в реальності.

До речі, багатошарове переплетення з угод про вільну торгівлю розглядають як структуру «вузлів та ниток» (hub-and-spoke) (великі країни, тобто центри, укладають багато угод про вільну торгівлю з невеликими периферійними, при цьому перші мають кращий доступ на ринки багатьох периферійних економік-ниток, які через обмеженість доступу до одного чи кількох центрів перебувають у менш вигідних умовах, тому такий вид лібералізації вважається несприятливим), що зароджується у світовій торгівлі. При цьому її наслідки уподібнюються «грудці вермішелі». Так, на поч. серед. 90-х рр. концепцію «вузлів та ниток» сформувано завдяки П. Кругману, Р. Болдуїну, Р. Уанакоту й ін., та в подальшому використано як один із найвірогідніших сценаріїв еволюції світової торгівлі Всесвітнім банком й Азійським банком розвитку [12, с. 46]. П. Кругман розглядає хаб-ефект у трьохрегіональній моделі, наприкладі, коли один регіон має більший доступ до двох інших регіонів, ніж вони один до одного [13, с. 34]. Р. Боулдін, досліджуючи ефекти схеми «вузлів і ниток», зазначає, що це краще, ніж відсутність лібералізації, попри наявні недоліки. Науковець порівнює цю структуру з напівпорожньою склянкою. При цьому зауважує, що він є і наполовину повним [2, р. 108]. Дійсно, лібералізація має переваги й за умови укладання угод між країнами різних рівнів розвитку, але при цьому важливо враховувати можливість довгострокових перспектив і наслідків, а також зміст угод задля досягнення очікуваних результатів.

ЄС і США є яскраво вираженими вузлами. Разом із тим схема «вузли-нитки» досить дискусійна, оскільки, як і розвинені країни, так деякі з тих, що розвиваються (Мексика, Сингапур та ін.), активно укладають угоди, тому виникає питання вважати їх вузлами чи нитками; у Східній/Південно-Східній Азії невідомо, чи є «вузлом» Китай, Японія або АСЕАН; «нитки», у супереч теоретичному припущенню, укладають двосторонні угоди між собою, коли це не характерно для «вузлів»; із часом «нитки» тяжіють до вбудування у вузли, тобто стають їх складовою частиною. Значною мірою поява концепції зумовлена укладанням угод між ЄС і його майбутніми членами, але для країн Східної Європи це був лише етап інтеграції до ЄС, тобто «ниток» стає менше. До речі, поняття «грудка вермішелі» (уважають, що в 1997 р. його ввів Дж. Бхагваті) використовують для опису розширення двосторонніх угод про вільну торгівлю, де наголошується на нерегульованому їх розповсюдженні, накладанні, на відмінностях у розходженні митних процедур й особливо на різних правилах визначення держави походження товару (задля відповідності преференційному режиму), які є обов'язковими для ЗВТ [12, с. 46–47]. Так, Р. Болдуїн, аналізуючи Східноазійський регіоналізм, зазначає про наявність десятків, якщо не сотень торговельних угод, які або підписано, або ще оговорюються. При цьому підкреслює «синдром грудки вермішелі». Автор демонструє укладання Китаєм, Японією, Філіппінами, Індонезією, Сингапуром та іншими азійськими країнами угод, які накладаються одна на одну [14, с. 3]. Питання впливу розповсюдження двосторонніх торговельних угод піднімав й Азійський банк розвитку [15]

Варто зазначити, що преференційні правила вважаються джерелом виробничих (для преференційного доступу експортер, обираючи компоненти для виробництва, повинен урахувати правила визначення країни походження, хоча імпортовані з третіх держав можуть бути дешевшими, тобто виробництво підлаштовується під ці правила; але з урахуванням їхніх відмінностей, залежно від змісту угод, вибір ринку для експорту може бути ускладнений, що і є ефектом «грудки вермішелі») та адміністративних (викликані сертифікацією товару експортером для підтвердження країни походження та додатковою роботою митних органів країни-імпортера з перевірки відповідності пред'явленим критеріям) витрат для товарів взаємної торгівлі учасників двосторонніх угод. Разом із тим існують заперечення, зокрема: 1) хоча правила визначення країни походження товарів можуть викликати нові види витрат особливо для експортерів, але вони є альтернативними, а не доповнюють наявні. Якщо ж витрати, які виникають унаслідок необхідності задовольнити критеріям походження товарів, перевищать виграш від преференцій, то можна застосовувати «стару» схему, що й спостерігаємо на практиці; 2) між правилами походження товарів є більше схожості, ніж відмінностей, причому вони стосуються швидше не принципів питань, а окремих нюансів. Також схожість між багатьма угодами дає змогу застосувати кумулятивний принцип, а саме – вихідні матеріали, які імпортовані з держави-партнера, тобто двостороння кумуляція, або третьої країни, яка має двосторонні угоди з двома партнерами, тобто діагональна кумуляція, розглядаються як ті, що походять із країни-експортера. Цей принцип є засобом гармонізації правил визначення держави походження товарів і прийнятий у більшості угруповань; 3) важливо враховувати, що часто правила застосовують до невеликої частини товарів, які експортуються, через значний обсяг торгівлі нульовими імпортними митами в режимі найбільшого сприяння [12, с. 47]. Хоча в преференційних правилах і вбачають витрати, проте у світі зростає кількість укладання торговельних угод, причому спостерігаємо активізацію в Азійському регіоні.

До речі, якщо у 2011 р. В. Г. Шеров-Ігнат'єв писав, що з членів СОТ тільки Монголія не підписувала РТУ, але лише обговорює таку можливість [6, с. 53], то за даних СОТ [16] видно, що у 2016 р. вже укладено Угоду про вільну торгівлю з Японією. Також серед останніх такі Угоди укладено між ЄС і Канадою (2017 р.), Канадою та Україною, ЄАВТ і Грузією (2017 р.). Отже, усунення торговельних бар'єрів, створення МС відбувається вже протягом кількох століть, хоча й неекономічними методами. Варто зазначити, що це характерно для країн кількох континентів, проте переважно європейського, де інтеграція досягла найвищого розвитку. До речі, позитивний вплив німецького МС, причому не лише на торгівлю, але й промисловість та землеробство його членів, підтверджує переваги об'єднання. Хоча дискусійним є питання щодо інтеграції, проте більше десяти МС змогли відродитися після Другої світової війни. Аналіз хвиль інтеграції у ХХ ст. свідчить і про все більшу кількість країн, які долучаються до цього процесу, об'єднання між розвиненими країнами та тими, що розвиваються, і розширення кола питань, які охоплюють угоди. При цьому слід звернути увагу на розвиток держав, котрі розвиваються, активізацію їх інтеграції, вихід на ринки інших країн, що розвиваються. Тобто доцільно окремо розглядати інтеграцію таких держав, як Китай, Бразилія, Індія й ін. На особливу увагу заслуговують підписання двосторонніх угод, розвиток МЕІ в Азії, перспективи «вузлів-ниток» та ін., що особливо важливо в умовах глобалізації.

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Об'єднання ринків країн спостерігали ще століття тому, що призвело до позитивних наслідків, хоча початком «епохи інтеграції» вважається середина ХХ ст. Досліджуючи розвиток міжнародної економічної інтеграції, виділяють окремі хвилі з відповідними їм тенденціями, зокрема щодо рівнів економічного розвитку країн-членів угруповань, векторів інтеграції й інших питань, які з часом змінюються. Вплив участі держав у інтеграційних угрупованнях на їхній економічний розвиток є значним. При цьому особливу увагу варто приділити інтеграції великих країн, які розвиваються, а також наслідкам торгівлі з третіми державами.

Джерела та література

1. Спартак А. Современный регионализм *Мировая экономика и международные отношения*. 2011. № 1. С. 3–15.
2. Baldwin R. E. *Towards an Integrated Europe*. London, 1994. 189 p.
3. *World Trade Report 2011*. The WTO and preferential trade agreements: From co-existence to coherence Geneva: WTO Publication, 2011. – 251 p. World Trade organization: URL: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/world_trade_report11_e.pdf

4. Шишков Ю. В. Интеграционные процессы на пороге XXI века. Почему не интегрируются страны СНГ. Москва: НП «III тысячелетие», 2001. 480 с.
5. Тимофеев А. В. Теоретические аспекты и тенденции развития региональной экономической интеграции. *Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета*. 2012. С. 58–63.
6. Шеров-Игнатьев В. Г. Современные тенденции региональной интеграции. *Вестник СПбГУ*. 2008. Сер. 5. Вып. 2. С. 53–62.
7. Лист Ф. Национальная система политической экономии. *По поводу национализма. Национальная экономия и Фридрих Лист/С. Ю. Витте. Толковый тариф, или Исследование о развитии промышленности России в связи с ее общим таможенным тарифом 1891 года/Д. И. Менделеев; сост. и предисл. В. А. Фадеева*. Москва: Европа, 2005. 382 с.
8. Солонінко К. С. Міжнародна економіка: навч. посіб./М-во освіти та науки України, Житомирський держ. технол. ун-т. Київ: Кондор, 2008. 82 с.
9. Воронина Т. В. Эволюция теоретических подходов к анализу развития международной экономической интеграции. *Terra Economicus*. 2010. Т. 8, № 3. Ч. 3. С. 208–215.
10. Mukhopadhyay K., Thomassin P. Economic and environmental impact of free trade in East and South East Asia. New York: Springer Science+Business Medi B. V., 2010. 209 p.
11. Лук'яненко Д. Г., Поручник А. М., Столярчук Я. М. Міжнародна економіка: підручник/Держ. ВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана". Київ: КНЕУ, 2014. 762 с.
12. Мурадов К. Региональные и двусторонние соглашения о свободной торговле. *МЭУМО*. 2007. № 7. С. 40–48.
13. Krugman P. The Hub Effect or Threeness in Interregional Trade. *Theory, Policy and Dynamics in International Trade*. Cambridge, 1993.
14. Baldwin R. E. Managing the Noodle Bowl: the Fragility of East Asian Regionalism; CEPR Discussion Paper № 5561. London, 2006. 25 p.
15. ADB Attacks Bilateral Trade Deals. *Financial Times*. 07.04. 2006. URL: <https://www.ft.com/content/2e161294-c5aa-11da-b675-0000779e2340>
16. WTO URL: <http://rtais.wto.org/UI/PublicAllIRTAList.aspx>

References

1. Spartak, A. (2011). Sovremennyy regionalizm [Modern regionalism]. *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya – World economy and international relations*, 1, 3–15 [in Russian].
2. Baldwin, R. E. (1994). Towards an Integrated Europe. London: CEPR [in English].
3. World Trade Report 2011. The WTO and preferential trade agreements: From co-existence to coherence. Geneva: WTO Publication, 2011. – 251 p. // World Trade organization. www.wto.org. Retrieved from https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/world_trade_report11_e.pdf [in English].
4. Shishkov, Yu. V. (2001). Integratsionnyye protsessy na poroge XXI veka. Pochemu ne integriruyutsya strany SNG [Integration processes on the threshold of the XXI century. Why CIS countries are not integrated?]. Moscow: «III tysyacheletie» [in Russian].
5. Timofeyev, A. V. (2012). Teoreticheskiye aspekty i tendentsii razvitiya regionalnoy ekonomicheskoy integratsii [Theoretical aspects and trends of regional economic integration]. *Vestnik Saratovskogo gosudarstvennogo sotsialno-ekonomicheskogo universiteta – Bulletin of the Saratov State Social and Economic University*, 58–63 [in Russian].
6. Sherov-Ignatyev, V. G. (2008). Sovremennyye tendentsii regionalnoy integratsii [Current trends in regional integration]. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta -Bulletin of St. Petersburg University*. 5, V. 2, 53–62 [in Russian].
7. List, F. (2005). Natsionalnaya sistema politicheskoy ekonomii [National system of political economy]; Vitte, S.Yu. (2005) Po povodu natsionalizma. Natsionalnaya ekonomiya i Fridrikh List [About nationalism. National economy and Friedrich List]. Mendeleev, D. I. (2005) Tolkovyy tarif. ili Issledovaniye o razvitii promyshlennosti Rossii v svyazi s eye obshchim tamozhennym tarifom 1891 goda [Explanatory tariff, or Study on the development of industry in Russia in connection with its general customs tariff of 1891]. Moscow: Evropa [in Russian].
8. Soloninko, K. S. (2008). Mizhnarodna ekonomika [International Economics]. Kyiv: Kondor [in Ukrainian]
9. Voronina, T. V. (2010) Evolyutsiya teoreticheskikh podkhodov k analizu razvitiya mezhdunarodnoy ekonomicheskoy integratsii [Evolution of theoretical approaches to the analysis of the development of international economic integration]. *Terra Economicus*. Т. 8, 3, 208–215 Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/v/evolyutsiya-teoreticheskikh-podkhodov-k-analizu-razvitiya-mezhdunarodnoy-ekonomicheskoy-integratsii> [in Russian]
10. Mukhopadhyay, K., & Thomassin, P. (2010) *Economic and environmental impact of free trade in East and South East Asia*. New York: Springer Science +Business Medi B. V. [in English].
11. Lukianenko, D. H., Poruchnyk, A. M., & Stolyarchuk, Ya. M. (2014) *Mizhnarodna ekonomika [International Economics]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
12. Muradov, K. (2007) Regionalnyye i dvustoronniye soglasheniya o svobodnoy trgovle [Regional and bilateral free trade agreements]. *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya – World economy and international relations*, 7, 40–48 [in Russian].

13. Krugman, P. (1993) The Hub Effect or Threeness in Interregional Trade *Theory, Policy and Dynamics in International Trade*. Cambridge [in English].
14. Baldwin, R. E. (2006) *Managing the Noodle Bowl: the Fragility of East Asian Regionalism*. CEPR Discussion Paper № 5561. L. [in English].
15. ADB Attacks Bilateral Trade Deals. *Financial Times*. 07.04. 2006. Retrieved from <https://www.ft.com/content/2e161294-c5aa-11da-b675-0000779e2340> [in English].
16. Sait WTO. Retrieved from <http://rtais.wto.org/UI/PublicAllRTAList.aspx> [in English].

Надежда Кривенко. Развитие международной экономической интеграции. Проанализировано развитие международной экономической интеграции (МЭИ) с учетом объединения рынков стран на протяжении нескольких веков на разных континентах (Европа, Северная Америка, Африка). Хотя дискуссионным является вопрос о интеграции. Вместе с тем более десяти таможенных союзов смогли возродиться после Второй мировой войны. Выявлены положительные последствия первых отдельных торгово-экономических объединений и их влияние на дальнейшее развитие интеграционных процессов. Подтверждено углубления МЭИ, анализ волн интеграции XX в. (с учетом временных периодов) показывает рост количества группировок, причем и между странами разного уровня экономического развития, расширение круга вопросов, которые охватывают соглашения, рост двусторонних соглашений, в частности между странами различных регионов и др. Отмечается также пересечение соглашений о свободной торговле (характерно и для стран Азии), возникновение схемы «узлов и нитей», а также ее влияние на большие и меньшие страны. Рассматриваются особенности преференциальных правил и целесообразность их применения в зависимости от обстоятельств. Обосновывается значительное влияние МЭИ и необходимость учета активизации интеграции крупных развивающихся стран (Китай, Бразилия, Индия и др.), в частности их выход на рынки других развивающихся стран.

Ключевые слова: международная экономическая интеграция, развитие, тенденции, региональная торговая сделка, интеграционное группировки.

Nadiia Kryvenko. Development of International Economic Integration. The development of international economic integration (IEI) is analyzed taking into account the unification of the markets of countries for several centuries on different continents (Europe, North America, Africa). Although the issue of integration is debatable, at the same time more than ten customs unions were able to revive after the Second World War. Positive consequences of the first separate trade and economic associations and their influence on the further development of integration processes are revealed. The deepening of IEI have been confirmed, the analysis of waves of integration of the twentieth century (taking into account the time periods) shows the growth of the number of groupings, in particularly between countries of different levels of economic development, the expansion of the range of issues that are covered by agreements, the growth of bilateral agreements, in particular between countries in different regions, etc. It is noted a crossing of free trade agreements (this is typical especially for Asian countries), the emergence of schemes «hub-and-spoke», its influence on large and smaller countries. The features of preferential rules and the expediency of their application depending on the circumstances are considered. The significant influence of IEI and the need to take into account the intensification of integration of large developing countries (China, Brazil, India, etc.) are justified, in particular, their entry to the markets of other developing countries.

Key words: international economic integration, development, trends, regional trade agreement, integration grouping.

Сатаття надійшла до редакції 22.01.2018 р.